

ЗРОСТАЮЧА РОЛЬ РЕГІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ У СТВОРЕННІ ГАРМОНІЙНОГО АРХІТЕКТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА В РОЗПАНУВАННІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА

Постановка проблеми. Нові соціально-економічні умови, які склалися в Україні внаслідок проведення реформ, вимагають новітніх підходів до вирішення архітектурно-розпланувальної організації села. Для цього потрібно на основі дотримання та використання регіональних традицій у розплануванні села, їх трансформації виконати комплекс науково обґрунтованих заходів з вдосконалення методів і прийомів проведення реконструкції та цілеспрямованого розвитку сільських поселень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями дослідження українського села займалися в різні часи Хв. Вовк, В. Самойлович, А. Данилюк С. Макарчук та багато інших. Проблемами архітектурно-розпланувальних вирішень та реконструкції, покращення та підвищення естетичної виразності сільських поселень радянського періоду упродовж кількох десятиків років займалося ряд учених Львівського національного аграрного університету, зокрема Ю. Соломін, С. Соколов, І. Тарасюк, Г. Лоїк. Висновки та рекомендації більшості досліджень потребують принципового перегляду, оскільки вони проводилися в умовах державно-адміністративного регулювання економічних відносин і загальнодержавної власності на землю. Проведення даного дослідження обумовлюється необхідністю удосконалення архітектурно-розпланувальної структури сільських поселень під впливом нових форм власності та виробничих відносин, а також необхідності створення гармонійного архітектурного середовища культурно-мистецького простору України в процесі її інтеграції у світове співтовариство.

Постановка завдання. Сучасні умови вимагають докорінних змін у питанні розгляду архітектурно-розпланувальної реконструкції та розвитку сіл. З метою відродження українського села, традиційного сільського побуту, унікального архітектурного середовища, необхідно при реконструкції і розплануванні сіл звертатись до набутого історичного досвіду та традицій, які мають бу-

ти використані та творчо вдосконалені в архітектурно-планувальній організації села.

Виклад основного матеріалу. Оскільки українці - це в основному сільські жителі, то культура їх найбільше втілилась в плануванні та архітектурі села, в ритуалах, які пов'язані з обробітком землі, утриманням тварин і власною оселею. Українська архітектура, яка зародилася на селі, на відміну від міської, зазнавала незначних іноземних впливів та запозичень, а отже є ближчою і комфортнішою для українця.

Український селянин мало мігував, а отже і сам він приносив мало запозичень, які б могли вплинути на формування архітектури села. Індивідуалізм, який є однією з основних рис ментальності українського селянина, найбільш виразно проявив себе в облаштуванні життєвого середовища, зокрема садиби та забудові сільського поселення.

Географічний та кліматичний фактори поступово сформували землероба. Землеробство розвинуло в українців любов до землі, пошану до неї, повагу до того, хто володів землею і зневагу до того, хто був ледарем, пияком, що пропив чи заставив у лихваря землю. В українців розвинувся культ праці. Слово земля завжди вживається з прикладкою «матінка». Земля годує, дає сили, дає останній притулок. Усі божества слов'ян, а також свята були пов'язані з землею та урожаєм. Життя у сільських хліборобських громадах почало регламентуватися сукупністю неписаних норм, які визріли на традиціях давньоруського права. Воно, як писав П. Єфименко [2, с. 648–649], було правом хліборобів, правом українського селянства, не виходило за межі сільських околиць, не піднімалося вище рівня відносин сільського трудового життя.

Сільські поселення українців розвивалися під впливом цілого комплексу факторів: природно-ландшафтних, соціально-економічних умов, загосподарування населення, державного устрою, регіональних традицій. «Характеризуючи систему забудови давньоруських селищ (як і взагалі населених пунктів незалежно від їх хронології), необхідно вказати, що суттєвих, більш того — визначальних чинників, котрі впливали на її структуру, було досить багато. Проте всі вони можуть бути зведені до двох магістральних напрямків: природного і суспільного. Перший пов'язаний з кліматом, ландшафтом, конкретними топоумовами, другий — з функціями, котрі виконував як населений пункт в цілому, так і окремі домогосподарства в його складі» [3, с. 182].

Українське село належить до найдавніших і найпоширеніших в українців соціально-економічних типів сільських поселень. Декілька окремих осель або груп дворів (які відомі під такими назвами, як *кут, кінець, оседок, селище, село, дворище, земля, хутір*), розростаючись, поступово утворювали село. Період XV–XVI ст. вважають початком переходу від малодвірних поселень до

багатодвірних. Забудова села, як правило, в Україні, велася без порушення рельєфу місцевості, що свідчило також про шанобливе ставлення до землі і всього, що росте на ній. Забудова села гармонійно вписувалась в оточуюче середовище, вулиці формувались відповідно до природного ландшафту. «Майже всі селища розташовувались на берегах річок, струмків, озер та інших водойм, іноді на водорозділах і займали надзаплавні тераси, миси, дюни та підвищення в заплавах» [3, с. 182].

Для перших поселень українців найбільш характерні безсистемна, рядова, кругова, ланцюгова, вулична та комбінована форми поселення. Безсистемна форма поселення вважається однією з найдавніших і найбільш поширених в Україні. Розрізняють два варіанти безсистемних поселень: розсіяно-гніздові та скупчені. Безсистемні поселення із розсіяно-гніздовою забудовою виникли у етнографічному районі Гуцульщини під впливом складного гірського рельєфу. Селянські двори у такому поселенні розташовані на значній відстані один від одного і розсіяні по гірській долині та схилах навколишніх гір. Подекуди утворювалися групи (гнізда) приблизно з двох–чотирьох дворів. Безсистемно скупчені поселення побутували практично в усіх регіонах України. Від основної осі дороги чи вулиці відгалужувалися у різних напрямках проїзди, що вели до садіб.

Гармонія функціональності і естетичності архітектурного середовища українського села проявила себе в інтуїтивному розташуванні структурних елементів села (житлових вулиць, громадського центру), де об'ємно-просторові параметри будівель та споруд гармонують не тільки з розмірами людини, але й пропорційно співіснують із загальним силуетом села, ландшафтом, рослинністю, вуличною мережею. Особливість архітектурно-планувальної структури українського села полягає в тому, що система горизонтальних і вертикальних осей є природною і продиктована в основному ландшафтом, меншою мірою людським фактором. Горизонталі та вертикалі окремих композиційних елементів не порушують загальної гармонії, основу якої задала сама природа. Однією з основних особливостей забудови українського села є композиційне підпорядкування його основній домінанті, якою завжди була церква. В центрі українського села, як правило, стояв храм. Всі композиційні осі орієнтували на церкву (рис.).

При розплануванні населених пунктів завжди враховувались природні фактори. Якщо для забудови міст рельєф вибирався на пагорбах з міркувань оборони і безпеки, або на берегах великих річок, що служили водними артеріями для судноплавства, то села закладалися у затишних місцях між горами, біля ставків і річок, які сприяли веденню господарства. Хоч поселення регулювалися природно-ландшафтними факторами, село мало чітко визначені зони,

Підпорядкування забудови українського села основній його домінанті — церкві. Макет виконаний студентами Львівського національного аграрного університету. Керівник — Романа Кюнцлі

це — сакральна зона: храм, цвинтар; зона громадська: школа, будинок просвіти, шинок; зона житлової забудови.

В Україні наприкінці XIX — на початку XX століть, на основі переважаючих планувальних типів сільських поселень в окремих регіонах, виділилось чотири зони: північна, центральна, південна та Карпатська гірська. Північна зона з поселеннями вуличного типу, які виникли на місці давніх східнослов'янських дворищ. У східній частині Полісся поряд з вуличними існували безсистемні та безсистемно-вуличні поселення. На території центральної лісостепової зони, де селяни могли вільно займати землю до XVIII століття (Займанщина), значного поширення набули безсистемні поселення, та пізніше з'явилися вуличні. З припиненням колонізації регіону у XIX столітті виникають рядові, радіальні, а також квартальні, створені на основі проектів. У карпатській гірській зоні поселення переважно безсистемні і розміщувались на зручних земельних ділянках на значній відстані одне від одного [4, с. 85]. Давні слов'янські традиції в українців пов'язані з круговою формою поселення, що виникла з оборонних міркувань, при якій селянські садиби розташовуються довкола площі з церквою і цвинтарем або ставом.

До традиційних типів сільських поселень українців належить хутір. Зде-

більшого це малодвірне, нерідко однодвірне, поселення. Певна частина хуторів виникла ще в період феодалізму внаслідок освоєння нових земель (народної колонізації). Хутори, які походять з початку XX ст., пов'язані зі столипінською аграрною реформою 1906 року, яка спричинила руйнування сільських громад і утворення хуторів [1, с. 124]. Малі села та хутори ліквідовувались у радянський період перебудови сільського господарства. Проводилася робота щодо концентрації виробництва, будівництва великих агропромислових комплексів, а разом з тим будівництва так званих поселень нового побуту. До списку перспективних сіл потрапили малі села та хутори. У них заборонялося нове будівництво і капітальний ремонт існуючих будівель. В даний час на Україні проходить процес відродження малих поселень та хуторів, без яких не може бути повноцінного розвитку сільського господарства.

Особливим етапом історичного розвитку сільських поселень є радянський період, що зробив свій відбиток на планування сіл. Цей період має як позитивні, так і негативні сторони. До негативних сторін можна віднести нищення традиційного побуту українського села, а разом з тим його культуру, архітектуру, національну свідомість. Розпланувальна організація піддавалась нищівній перебудові, підхід був суто формальним, тому в конфігурації сіл за основу були покладені формальні геометричні форми, з чітко вираженим центром та з розташуванням всіх громадських споруд на ньому. Такі планувальні вирішення не властиві українським сільським поселенням. Цей період в цілому слід трактувати як такий, що зруйнував розвиток національної архітектури українського села на основах традицій. У час масштабного прогресу для кожного народу необхідно звернутися до витоків своєї культури до національних традицій в архітектурі.

Сучасний період для української нації характерний пошуками національної ідентичності, потягом до збереження своєї індивідуальності та унікальності, відновлення історичної правди та традицій свого народу. А це можливо за умови повернення до витоків національного зодчества, творче осмислення та практичне застосування у новітньому трактуванні народних традицій архітектури села.

Висновки. Творче переосмислення унікальності народної архітектури та розпланування українського села, широке застосування традиційних методів і прийомів забудови, об'ємно-планувальних вирішень в умовах розбудови та реконструкції сільських поселень набуває особливого значення. Сьогодні необхідно більш уважно ставитись до архітектурно-планувальних та просторових змін сучасного села, яке втрачає свою привабливість через втрату індивідуальних рис. Збереження унікально-традиційної планувальної структури, природного ландшафту сільських територій, застосування регіональних елементів та прийомів забудови у гармонійному поєднанні з модерновими просторовими

вирішеннями — основа для створення сучасного архітектурного середовища сільського жителя, відродження української архітектури села.

1. Етнографія України : навч. посібн. [Текст] / за ред. А. Макарчука. — Вид. 2-е, перероб. і доп. — Львів : Світ, 2004. — 520 с.

2. Єфименко П. Обычное право украинского народа [Текст] / П. Ефименко // Украинский народ в его прошлом и настоящем. — Пг. [Б/и], 1916. — С. 648–649.

3. Біляєва С. О. Село Київської Русі (за матеріалами південноруських земель) [Текст] / Біляєва С. О., Веремейчук О. М., Вознесенська Г. О. та ін. — К. : Шлях, 2003. — 232 с., іл.

4. Українська минувшина : ілюстрований етнографічний довідник [Текст]. — 2-е вид. / А. П. Пономарьов, А. Ф. Артюх, Т. В. Косміна та ін. — К. : Либідь, 1994. — 256 с.; іл.

Кюнцлі Романа. Зростаюча роль регіональних особливостей у створенні гармонійного архітектурного середовища в розплануванні сучасного українського села

Сучасне українське село зазнає великих змін як у суспільно-політичній та економічній площині, так і в планувальному та об'ємно-просторовому відношенні. Головною метою при розплануванні сільських поселень в даний час є вдосконалення їх об'ємно-просторової композиції, гармонізації архітектурного середовища. Архітектурно-планувальна структура українського села, яка утворилась і складалась під впливом природно-ландшафтних умов, завжди характеризувалась живописністю, вільною композицією забудови. Характерною прикметою сільських поселень на Україні було «зрощення» з природним оточенням, як в утилітарному, так і на духовно-сакральному рівні, результатом чого було створене унікальне архітектурне середовище. Творче переосмислення та відновлення основних принципів та методів розпланування села, вміння їх використання в сучасному будівництві — шлях до створення гармонічного архітектурного середовища українського села.

Ключові слова: архітектурне середовище українського села, архітектурно-розпланувальні рішення села, природно-ландшафтні умови.

Кюнцлі Романа. Возрастающая роль региональных особенностей в создании гармоничной архитектурной среды в планировке современного украинского села

Современное украинское село претерпевает большие изменения как в общественно-политической и экономической плоскости, так и в планировочном и объёмно-пространственном отношении. Главной целью при планировке сельских поселений в настоящее время является совершенствование их объёмно-пространственной композиции, гармонизация архитектурной среды. Архитектурно-планировочная структура украинского села, которая образовалась и сложилась под влиянием природно-ландшафтных условий, всегда характеризовалась живописностью, свободной композицией застройки. Характерной приметой сельских поселений на Украине было «срастание» с природным окружением как в утилитарном, так и на духовно-сакральном уровне, результатом чего была создана уникальная архитектурная среда. Творческое переосмысление и обновление основных принципов и методов планировки села, умелое их использование в современном строительстве — путь к созданию гармоничной архитектурной среды украинского села.

Ключевые слова: архитектурная среда украинского села, архитектурно-планировочные решения села, природно-ландшафтные условия.

Kyuntslі Romana, PhD. The Increasing Role of Regional Characteristics in the Creation of Harmonious Architectural Environment During Planning of Modern Ukrainian Village

Modern Ukrainian village is undergoing great changes both in socio-political and economic sphere as well as in the planning and three-dimensional way. The main goal in the planning of rural settlements is the improvement of their three-dimensional arrangement, harmonization of architectural environment. The architectural planning structure of Ukrainian villages that formed and evolved under the influence of natural landscape conditions, was always characterized by pictorial art and free compositional development. A characteristic mark of Ukrainian villages is a fusion with the natural environment, both on utilitarian and spiritual level. Such fusion created a unique architectural environment. Creative rethinking and renewal of basic principles and methods of village planning, skillful use of modern construction is the way for a harmonious architectural environment of Ukrainian village.

Keywords: architectural environment of Ukrainian village, solution to architectural planning of villages, natural landscape conditions.